

על תופעת הפגיעה המינית בילדים בגיל הרך בתוך המשפחה

רות וולף

המיתוס, שהורים אינם פוגעים בילדים, מתנפץ לעינינו יום יום. התקשורת חושפת ריבוי מקרים כאלו למרות שקשה להאמין שהורה מסוגל לפגוע בילדו שלו. חשיפה זו מטיחה בפנינו אמת שקשה לשאתה, אך אנו נאלצים לקבל מציאות זו כעובדה קיימת. גם וייס (1990) מפריכה את המיתוס אודות אינסטינקט אימהי הטבוע באדם מלידה, מיתוס שההורה מודע תמיד לתפקידו — להגן על יוצא חלציו. מסתבר שדברים איומים מתרחשים בתוך המשפחה. החשיפה התקשורתית של מעשי אלימות על רקע מיני כנגד ילדים, ובעיקר כנגד ילדים רכים בשנים, מעוררת לאחרונה הדים רבים. סביר להניח שלא חל ריבוי במקרים של ניצול מיני וגילוי עריות נגד ילדים, אלא שהמדיה התקשורתית היא שמביאה בפנינו מקרים אלו יותר מבעבר. אנו שומעים על ילדים המשמשים כשפחות מין של הוריהם, ועל קרובי משפחה אחרים הגוזלים מילדים את תומתם. אלימות זו, שהיא פיזית ונפשית כאחת, אין חמורה ממנה, משום שהפגיעה עמוקה ומשפיעה לדורות.

יש לציין, שדווקא מורים וגננות עשויים להיות אלו שיבחינו ראשונים באותות מצוקה אצל הילד, ויסבו את תשומת לב השירותים הסוציאליים לבעיה. מוצע איפוא שסוכני סוציאליזציה — מורים, גננות, מנהלים, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים והנמצאים באינטר-אקציה עם ילדים, יתייחסו לסימפטומים ולאיתותים של ילדים במצוקה.

במחקר שערך הפסיכולוג הפקיסטאני מורדוך (Murdach, 1982) בקרב 139 חברות במזרח נמצא, כי תחום הפגיעה המינית, ניצול ופיתוי מיני של ילדים, הם מנושאי הטאבו ובראש המעשים האסורים בחברות במזרח. עם זאת, כשפגיעות של ניצול מיני מתרחשות דווקא בתחום המשפחה, נמצא שהדמויות שהילד נשען עליהם ומצפה לקבל מהם הבנה, תמיכה ואהבה, הן אלה שלעתים מפנות עורף לאחד הערכים החשובים ביותר בכל החברות — הגנה על ילדים.

היקף התופעה

מרבית המקרים של ניצול מיני אצל ילדים אינם מדווחים. לפי זומר (1994), אחד מכל שבעה

ילדים בישראל, נפגע מינית בתוך המשפחה. יש לציין שרוב הקורבנות הן נקבות וכ-20 אחוזים מקרב הקורבנות הם זכרים שנוצלו בדרך כלל על ידי בני מינם. החוקר האמריקני רסל (Russell, 1986) ציין כי בארה"ב הממצאים חמורים יותר. בסקר מקרי שנערך שם בקרב מאות נשים שנבחרו באקראי, נמצא שאחת מכל שלוש נשים היתה נתונה לפגיעה מינית בילדותה.

לפי האגודה האמריקאית (American Human Association, 1981) מחקרים מראים שנפגעים מינית גם בנות וגם בנים. והתוקפים אינם רק גברים אלא גם נשים. כ-14-15 אחוזים מהבנות וכ-14-24 אחוזים מהבנים נפגעו בידי נשים (Banning, 1989) עם זאת מציינים החוקרים ששיחות הפגיעה בבנות הוא רב יותר, ביחס של 1.5-3 בנות לכל בן באוכלוסייה הנפגעת (Finkelhor, 1994).

מניו וקלינר דיימנד (Maniz & Klajner-Diamond, 1986) מציינים תופעה מעניינת, שככל שהילד הפגוע צעיר יותר, כן גדלה הסבירות שהתוקף מוכר לילד או שהוא מבני משפחתו. עוד מצאו בנטובים, בוסטון וואן-אלברוג, שברגע שנמצא ילד מנוצל מינית בתוך המשפחה, סביר מאוד שעוד ילד במשפחה נפגע מינית. כ-23% מהמקרים נפגעו שני ילדים באותה משפחה וכ-12% מהמקרים נפגעו 3-5 ילדים מאותה משפחה (Bentovim & Boston, Van Elburg, 1987). לאחרונה דיווחה 'המועצה לשלום הילד' שכ-60 אחוזים מהמקרים של התעללות מינית אצל ילדים בארץ נעשית בתוך המשפחה. אלו נתונים שהגיעו למשטרה. אך ברור שחלק ניכר מאוד ממקרים אלו כלל לא מדווחים.

נמצא שסוכני הסוציאליזציה המתייחסים לתופעה, ואלו בעיקר מורים או גננות המגלים את התופעה, כראי שישבו תשומת לב הרשויות לבדיקת הקורבנות מקרב שאר הילדים במשפחה. לרשותם עומדת מערכת החוק.

ראשית, אחד מחוקי היסוד של מדינת ישראל — 'חוק כבוד האדם וחירותו' (1992), מדגיש את אופיה הדמוקרטי והיהודי של מדינת ישראל. החוק בא להגן על הזכויות הטבעיות של האדם באשר הוא, על פי רוח הדמוקרטיה ועל פי רוח היהדות. החוק מדגיש כי זכויות יסוד של אדם בישראל מושגות על הכבוד כערך האדם בקדושת חייו. הדגש על קיום זכויות אלו לגבי ילדים וחסרי ישע מובע בחוק הישראלי בחוק 'הגנת הילד וחסרי הישע'.

גם האו"ם התייחס בשנת 1990 לאמנה המגדירה את זכויות היסוד של ילדים ולחובות המדינות השונות לכבד זכויות אלו. אמנה זו מצביעה על חשיבות ביסוס ההגנה על זכויות הילדים בעולם כולו. ילדים מוגדרים באמנה זו גם כמתבגרים — עד גיל שמונה עשרה. אמנה זו חלה על כל הילדים בעולם באופן שוויוני והיא מציעה את טובת הילד כעיקרון מחייב. למרות שאמנה זו מגדירה שהאחריות הבסיסית לגידול ילדים והתפתחותם מוטלת במשותף על שני ההורים גם יחד ועל ההורים להבטיח התפתחות נאותה של ילדים וסיפוק תנאי מחיה ראויים להם, מדגישה האמנה גם את חובת המדינה לקיום זכויות ילדים.

לרשות סוכני הסוציאליזציה עומדים גם חוקים מפורטים וספציפיים: חוק חשוב הוא 'חוק הנוער' (טיפול והשגחה) ה'תש"ך (1960), שהוא דוגמה לחוק שמטרתו למנוע פגיעה של ילדים מצד הוריהם או מצד גורמים האחראים לגידולם. החוק מפקח על שלומם של

קטינים ונוער (כאלו שטרם מלאו להם שמונה עשרה שנה) באמצעות השגחתו של פקיד סעד (עובד סוציאלי). בחוק שישה פירוטים לגבי נזקקות כזו של קטינים, ביניהם נמצא בסעיף 6, פירוט לגבי ילד או ילדה ששלומם הגופני או הנפשי עלול להיפגע... בין השאר בשל ניצול מיני. כאשר פקיד סעד מקבל מידע על ילד (בדרך-כלל מידע כזה מגיע ראשונית מהמורה או הגננת או אפילו מהרופא המטפל). הוא רשאי להוציא את הילד מרשות הוריו או מהמשמורת האחראית עליו כדי לסייע לו ולמנוע סכנה. במקרה כזה יודק פקיד הסעד לקבל אישור משופט נוער.

חוק נוסף שהתקבל בארץ בנושא הוא 'חוק הקטינים וחסרי ישע' (תיקון מספר 26 לחוק העונשין, 1989). בחוק זה נקבע שיש לדווח על ילדים הנמצאים בסיכון. חובה זו מעוגנת בסעיף 368(3) לחוק העונשין. המסר שחוק זה מעביר הוא שאי דיווח נחשב למעשה פלילי לחלוטין. אנשי מקצוע כמו: רופאים, אחיות, מורים, גננות, עובדים סוציאליים או אפילו בני משפחה שונים שחשדו בהתעללות בילדים — ולא דיווחו, יהיו צפויים לענישה. חובת הדיווח היא לא רק לצורך מניעתם של מעשים אפלים אלו, אלא יש בה גם דוגמה חברתית, מסר ברור שעל החברה להוקיע ולהלחם בפועל בפשעים אלו נגד ילדים חסרי ישע. והרי לשון חוק העונשין, ה'תשל"ז, 1977, סימן 368א' סעיפים ג' ד':

— היה לאחראי על קטין או חסר ישע יסוד סביר לחשוב כי אחראי אחר על קטין או חסר ישע עבר בו עברה, חובה עליו לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה; העובר על הוראה זו — דינו מאסר שישה חודשים.

— עברה בקטין או בחסר ישע הנמצא כמעון, במוסד או במסגרת חינוכית או טיפולית אחרת, עבירת מין לפי סעיפים 345 עד 348, או עברה של גרימת חבלה חמורה לפי סעיף 368(ב) או עברה התעללות לפי סעיף 368ג, חובה על מנהל או איש צוות במקום כאמור, לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה; העובר על הוראה זו דינו — מאסר שישה חודשים.

אך גם כשניתן לפנות לפקיד/ת סעד בעירייה שיבדוק את השטח, ויביא את הדברים בפני שופט, יש לציין שהנזק כבר נעשה, ומאחורי עיניים עצובות נרקם סגנון חיים המתייחס לעולם בעוונות, באכזבה ובחוסר אומן מוחלט. עבודה זו תנסה להאיר את ההשפעות הקליניות של התעללות מינית והזנחה קשה בילדות. יודגשו הסימפטומים של ילדים פגועים, כיצד הם מעבירים את הטרומה, ומה הם ביטוייה של הטרומה בשלבי ההתפתחות השונים של החיים.

הקושי בחקר הנושא

בגילאי הגן קיים קושי אבחוני ברור של ילדים הפגועים מינית. למרות שנוכל לשמוע לעיתים, שהורים מדווחים לאחר מעשה, שילדיהם מחו כנגד שמרטף זה או אחר, או התנגדו להיות אצל קרוב משפחה שפגע בהם. קשה בדרך כלל לקבל דיווח אמת מהילדים שחוו ניצול מסוג זה. אך למרות שקשה להגיע לדיווח ישיר מהילדים, ניתן בכל זאת ללמוד על קיומה של

התופעה מהילדים עצמם, וזאת בשל הנטייה לחוויה נשנית של הטראומה (reseeing). ילדים נוטים לחקות במשחק את חיי היומיום, וכך נמצא שקבוצת גיל זו נוטה לעיתים לתאר את החוויה הטראומטית באמצעות חזרה על דפוסים התנהגותיים של קורבן ותוקף, וזאת באמצעות משחק.

יש שהילד מוסיף משפטים או פרטים שחווה אותם הוא עצמו. ילדים, המפגינים ידע מיני שאינו מתאים לבני גילם, הם הראשונים לעורר חשד, שהיו חשופים לסוג זה של תוקפנות מינית. ילד המספר לגננת על תופעות הקשורות בפיתוי מיני, סביר להניח שאינו ממציא את הדברים. לא תמצא ילד שמספר על חבר המפתה אותו מינית (אלא אם כן מדובר במהלך של משחק). ילד, המספר על מבוגר ומעשיו, בדרך כלל אינו משקר.

טר (Terr, 1996) ציינה כי נטייה להתנהגות מינית חריגה אצל ילדים בגיל גן היא איתות ברור שידע מיני זה נקנה בדרכים לא נאותות. לדוגמה: ילדים המפגינים משחק מיני עם בובה, או ילדים החוזרים על התנהגות של אוננות חריגה, החדרת חפצים ללדן או לפי הטבעת, ילדים המשתמשים בביטויי פיתוי בעת משחק עם בובות עם ילדים אחרים. אלו מציגים תופעה שידועה כמאופיינת בחזרה על ההתנהגות שחוו במשחק (Post traumatic play).

פסיכולוגים, פסיכיאטרים ועובדים סוציאליים מתחקרים ילדים רכים בשנים שעברו פגיעה מינית באמצעות המשחק. סביר שבעת המשחק ישליך הילד את התנסויותיו על הבובה, ובמהלך התחקיר יתייחס למה שקורה לבובה, הוא יצביע על האכזרים שנגעו בבובה ויצוין את המעשים שעשו עימה, וכך ניתן להבין כמה נפגע הילד. במקרה של פגיעה מינית בילדים רכים, נמצא שהילד מרבה להתעסק עם איברי המין שלו. כנראה בשל תהליך של גירוי מתמיד שקורה לו. (Beitman, Zucker, Hood et al., 1991) מציינים תופעה מוכרת אחרת אצל ילדים פגועים מינית המתבטאת בהסתגרות ופחד (Internalizing behavior). עם זאת קיימים חוקרים שמציינים כי אין תימוכין להנחה שכול שגיל הנפגע נמוך יותר, כן עולה חומרת הפגיעה בו (Kendall-Tackett, Meyer Williams & Finkelhor, 1993; Beitchman, Zucker, Hood et al., 1991).

הקושי לחטט בנושא טעון זה קיים אצל החברה כולה, אך הוא קיים בעיקר אצל הקורבנות. חוסר היכולת להכיל את הטראומה, גורם לעיתים לקורבנות להדחיק את הנושא, ויש קורבנות רבים, שמעוצמת הדוחק והעומס בונים מנגנוני הגנה ואמצעים להתמודדות, מהם של שכחה והכחשה. אלו אינם מוסיפים לאמיתות התמונה אלא לטשטוש. ילדים רכים בשנים, אינם יודעים, לעתים, כלל מה נעשה עמם. קיימת אצלם איזו תחושה של אי נוחות לגבי משהו לא תקין שקרה איתם בנושא המין, אך לא ברור להם מה. הזיכרונות נדחקים וקיימת הכחשה לגבי מה שקרה. קורבנות מסוימים מגיעים להיזכרות מאוחרת וחלקם מתמודד עם השאלות בגיל מבוגר – האם הזיכרונות בדבר ניצל מיני בילדות הן דמיון אדיפלי? או שמא הן שיקוף של עבר טראומטי? על מחקרים חדשניים העוסקים בשאלה זו – ר' זומר (1994); Hepburn (1997).

גם אלו מהמבוגרים שהשכילו להתמודד עם הזיכרונות, משתדלים להצניע טראומות מסוג של פגיעה מינית. תחושות אשם, עלבון, אימה, כעס וחוסר אונים מובילים את

הקורבנות להימלט מחיטוט חודרני מבעד למנגנוני ההגנה ואמצעי ההתמודדות הנורמטיביים שלהם. יוצא אפוא, שקשה להשיג דיווח אמין ומדויק לגבי שכיחות ההתעללות המינית במשפחה.

אפקט הפגיעה

כל פגיעה אלימה קשה היא, אך כשמדובר בילדים הפגיעה קשה עוד יותר. מצופה מעולם המבוגרים לתמוך, לסייע בגידול ובשמירה של ילדים. אלימות לגבי ילדים על רקע מיני, קשה שבעתיים. תופעה זו, היא בבחינת קריעת האינטימיות של האדם כאשר הוא אדם, והיא מערערת את חוט השדרה והזהות של הפרט. פגיעה ככול שתהיה קשה – תמיד רעה חולה היא. אין זו פגיעה פיזית בלבד, זו פגיעה בכל המערכות – הנפשיות והגופניות כאחד. אלו הקיימות בהווה ואלו האמורות לשמש את היחיד בעתיד.

ערעור תפיסת הביטחון בעולם

בעיה מרכזית הקשורה לניצול מיני וגילוי עריות קשורה לאובייקט הפוגע. חלק ניכר ממקרי האלימות על רקע מיני קורים בתחום המשפחה הקרובה. משמעות הפגיעה המינית לכשעצמה קשה ביותר, אלא שכשמדובר בכך-משפחה, לפגיעה זו עוצמה הרסנית. מצופה שבן משפחה, הורה, אח, סבא או דוד, יפגינו חיבה, אהבה ותמיכה בילד. פגיעה אלימה של בן משפחה בילד מולידה תחושה של אי ביטחון, שברון לב, תחושה של העדר חוט שדרה. הנפגע אינו סובל רק מעצם הפגיעה הפיזית, מינית ונפשית. למעשה מתערער ביטחונו בעולם המבוגרים. אם מדובר בהורים, הרי דמויות אלו אמורות להעניק לו ביטחון, הגנה ולהבטיחו מפני פגיעות החיים, ואלו בוגדים בו. ואם מדובר בבן משפחה אחר, אף הוא קרוב ויקר לילד, איכה יוסבר לילד כיצד נטל לעצמו המפגע רשות לפגוע בהם? ילדים במקרים אלו שואלים: ומה עם האחראים להגנתם – ההורים? היכן הם היו בשעות קשות אלו? והם מפתחים רגשות זעם וכעס כלפי המשפחה בכלל. גם אלו שאמורים היו להגן עליהם נכשלו בתפקידם. יש לשער שכול שהפגיעה מבוצעת על ידי בן משפחה אהוב, האמור להגן על הילד, כך מודגשת יותר הפגיעה.

החוקרים מציינים כי טראומות מסוג של גילוי עריות הן ממושכות יותר ובדרך כלל אינן מסתיימות בפגיעה חד-פעמית. סביר להניח שפגיעה מינית בתוך המשפחה יהיו לה השלכות קשות יותר. ניצול ילד בתוך המשפחה מתבצע בדרך כלל על ידי הצגת המעשה כאקט של חיבה. יש בכך משום ניצול האמון שנותן הילד במבוגר. דווקא המבוגר בתוך המשפחה, זה שהילד רוחש לו אמון ומצפה להגנתו, הוא זה שתוקף. חוקרים כמו: Adams-Tucker, 1989; Sirles, Smith & Kusam, 1989; Curtois, 1979; מציינים שאפקט הפגיעה במקרה של ניצול מיני בתוך המשפחה קשור לטראומה חמורה יותר.

ילדים החשופים לפגיעה מינית, מתערער אמנם בעולם המבוגרים כולו. לא די בפגיעה שחוו, הם עלולים לבנות תפיסת חיים שלא תסמוך על עולם המבוגרים. זה יראה כעיון,

מזיק, נצלני ולא מבין. לגדול בתחושה של חוסר בטחון יש בה ערעור אושיות האדם. אריקסון (Erikson, 1950, 1958) הזכיר את שנות הילדות הראשונות, כשנים שבהם בונה הילד את זהותו וסגנון החיים שלו. תמיכה, טיפול מסור ואהב בילד, יביאו לתפיסת חיים חיובית לגבי העולם. ילד מאוכזב המצפה לטיפול וטיפוח, ולא נענה, יאמץ לו סגנון חיים חסר אמון בעולם המבוגרים. האינטראקציה היומיומית של הילד עם בני משפחתו, היא זו, לפי אריקסון, שתשפיע על תפיסת החיים של הפרט. יחסי הגומלין עם בני המשפחה, מקומו של הילד במשפחה והקשר עם סוכני הסוציאליזציה הראשונים, יש להם אפקט מרכזי בבניית 'סגנון חיים' שיאמץ לו הפרט בחייו.

דימוי עצמי חסר

לפי אריקסון (Erikson, 1950, 1958) בשנים הראשונות בבית-הספר מפתח הילד את תחושת הביטחון העצמי או חוסר הביטחון העצמי, בהתאם ליכולתו להתמודד עם דרישות התקופה. ילד המתמודד עם חוויות חיים קשות, שהשתמשו בו — בגופו ובנפשו, ככלי לסיפוק יצרים של אחר, מאבד ערך מרכזי, שהוא הערך העצמי שלו. ילדים ששימשו שפחות מין לדמויות סמכותיות בקרב משפחתן מתקשים בבניית תחושת ערך עצמית. וכבר הזכיר מאסלו (Maslow, 1954) שאחד הערכים החשובים המקדמים את הפרט לקראת מימוש עצמי הוא תחושת הערך העצמי.

שוהם ורהב (Shoham & Rahav, 1968) ציינו שבנות רבות מאלה שהגיעו לזנות היו חשופות עוד בילדותן למקרים של גילוי עריות במשפחה. ייתכן שתחושת חוסר הערך הנלווה לבנות אלו היא שהשליכה אותם אחר-כך לזרועות הסרסור שגבה מהם מחיר על 'תמיכתו' ו'אהבתו'. יש לשער שאדם חסר ערך עצמי יסייע בגיבוש תפיסה נטולת ערך כלפי עצמו גם מצד הזולת. 'אפקט הראי' הוא בעל השפעה רבה ביותר, ובהיות האדם מחסיר מערכו, ישקף לחברה תחושה זו ויגרם למעגל חוזר של יחס פגום וחסר ערך כלפיו גם מצד הזולת. סימוכין לאובדן תחושת ערך עצמי אצל ילדים שנחשפו לטראומות מיניות, נמצא גם אצל קינסטון וכהן (Kinston & Cohen, 1986). יוצא אפוא שילדים שנחשפים לגילוי עריות סוחבים עמם 'קופה של שרצים' לדורות. כראש ובראשונה נפגמת יכולתם לבנות אישיות בריאה, בעלת זהות עצמית ומגובשת בעתיד.

זיכרון אמוציונלי

המין הוא בבחינת טאבו לילדים. מין הוא נושא של מבוגרים. כך, ככל זאת רואים זאת ילדים. אי בשלות אינה מאפשרת גישה מתאימה לנושאי מין. 'לעורר דוכים שלא בשעתם', מעשה מסוכן הוא. ילדים החשופים לניצול מיני חשים אובדן ילדותם. חשיפתם לתחומים שטרם בשלו אצלם, מעוררת בהם שאט-נפש, מעמסה רגשית, אשמה. עיסוק במין טרם זמנו מעורר תחושת אי-בשלות לגבי הנושא ומעלה רגשות של בלבול, אי הבנה, תחושת אולת יד ואובדן. הנזק הקיים ישפיע אף לדורות באשר לגוף יש גם 'זיכרון אמוציונלי' (Hepburn).

(1997), ותחושות הבלבול, בושה, אי ההבנה וחוסר ההתאמה, יליו את הילד גם לבגרותו. וכבוא היום בו מצופה מהבוגר להפיק מהתחום המיני תועלת לבריאותו הפיזית, הנפשית ולהמשך קיום הדור — יציפו אותו הזיכרונות האמוציונליים ותחושת העבר, ובכך עלול להיפגע תפקודו המיני (Cahill et al., 1994).

הפכוורן הדגישה כי כל טראומה גופנית טובעת בגוף סימנים. הגוף זוכר אירועים שהאדם עצמו לא מסוגל לזכור. זיכרונות אלו נטבעים פיזית בגוף וכיטויים הוא בסימפטומים פסיכוסומטיים. לדוגמה: עוויתות, התכווצויות באגן, שיתוק בחלקי גוף שונים וכו'. משתמע אפוא שפגיעה פיזית נפשית כזו עלולה להשפיע על הפרט לאורך זמן (Hepburn, 1997).

ההתמכרות לטראומה

פעמים רבות חוזר האדם למוכר, אפילו הוא מכאיב, מתוך תפיסה שמה שמוכר וידוע קל יותר להתמודדות. מערכות יחסים קורבן-תוקף, עלולות אפוא לחזור על עצמן בעתיד, כשהנתקף יהפוך לתוקף. רעה חולה זו היא בבחינת פגיעה ברור המשך של ילדים, שיהפכו לקורבנות של אנשים, שהיו בילדותם קורבנות. לוינגסטון ופנטקי (Prentky, 1994; Livingston, 1987) מסבירים תופעה זו באמצעות מושג 'ההתמכרות לטראומה'. הם ציינו שקורבנות של התעללות מינית בילדותם, הופכים לעיתים לזונות. קורבנות של אלימות פיזית בילדותם עלולים להיות הרסניים לעצמם. מבחינה קלינית אין הסבר מוחלט באשר לתבנית חזרה על עצם הטראומה — repetition compulsion (Freud, 1962). מחקרים מראים עם זאת, שקורבן נוטה להחיות את הטראומה, אך פעמים רבות בתפקיד של תוקף ולא קורבן. הסופרת סילביה פרייור תיארה בספרה 'בית אבי' את ההתעללות בילדה בת 6 (היא עצמה קורבן אונס בידי אביה). היא העלתה את הסוגיה הקשורה בילדים שהיו נתונים להתעללות וסופם שהם מתעללים באחרים ושואלת: "האם קורבנות נעשים נבלים?" (פרייור, עמ' 248).

אנדרסון ובראון (Anderson & Brown, 1991) מצאו כי יש קשר בין התעללות מינית בילדות ובין הפרעות אישיותיות המתבטאות באשפוז פסיכיאטרי. חוקרים אחרים כמו Ellen, 1986; Oliver, 1998; Dutton & Hart, 1992 ציינו קשר בין התעללות בילדים והתפתחות התנהגות עבריינית.

האנרגיה בשמירת ה'סוד'

כהן (1992) ציין שאחת הפגיעות הקשות של ילדים פגועי מין קשורה לאנרגיה הרבה שהם משקיעים בשמירת הסוד לאורך שנים. פגיעה מינית בילדים מלווה ברוב המקרים (אם לא בכלם) באיומים קשים מצד המנצלים, שיהרגו או יפגעו בילד אם יתלונן על מעשיהם. התמודדות עם מושא הפגיעה ועם הסוד הנורא דורשת גיוס משאבים נפשיים רבים. יוצא אפוא שהילד הפגוע מינית נפגע בתחומים רבים. במקום להשקיע משאבים בנושאים

שעלו לתודעתי דרך כל מיני חלומות. כך התחיל תהליך החשיפה של עברי. כשחזרתי מנואיבה החלו להופיע אצלי סימני לילה כאשר אבא משחק בהם את התפקיד הראשי. הייתי מתפרצת בכי באמצע הלילה, בכאב נוראי, בתחושה שמהו כאילו נהרס בי מצד אחד, ומצד שני במעין שמחה שאיזה גועל נפש יוצא ממני. כל הענין היה מספיק קשה מכדי שיצא בבת אחת. זה יצא לאט לאט על פני הרבה שנים, כל פעם משהו, כאילו עוד רמת תודעה צפה על פני השטח, ויותר ויותר החלו להתחזר לי דברים שקרו (כהן, עמ' 17).

חיבור זה ניסה להסביר את עיקר הפגיעה העכשווית והעתידית לגבי הקורבן החשוף למעשי ניצול מיני. פגיעה זו קורית לרוב בתוך המשפחה. המקרים ברובם אינם נחשפים גם בימינו. הספרות הקלינית (Goodwin, 1987; Livingston, 1987; Gunderson & Sabo, 1993) מתייחסת לתוצאות מאוחרות של טראומות, המתבטאת בתסמונות התנהגותיות דומות אצל אנשים שנחשפו לטראומה מסוג של אונס, ניצול מיני ואלימות משפחתית, נמצא שהקורבנות מפתחים הפרעת לחץ פוסט טראומטית. לוינסון (1987) ציין סימפטומים מאוחרים בקבוצות ילדים שעברו התעללות מינית כמו: סימפטומים פסיכויים; הפרעות דיכאוניות, תלונות סומטיות, בעיות בהסתגלות ותסמונת פוסט-טראומטית. אלו עלולות לגרום לבעיות התפתחותיות קשות (Goodwin, 1987).

הפתרון: חובת דיווח

למרות שהדברים שתוארו לעיל מדברים בעד עצמם, יש להדגיש מספר נקודות. המטרה העיקרית של חיבור זה היא להציג את התופעה הקשה, קשה בעצם קיומה אך גם מפאת היותה מוצנעת ברוב המקרים בבחינת 'סוד גדול ונורא'. שינוי עשוי להתקבל אם סוכני סוציאליזציה במסגרות הפורמאליות, ובעיקר גננות, עובדים סוציאליים ומטפלים, פסיכולוגים, יועצות ומורים, הנמצאים באינטראקציה תמידית עם ילדים, ישימו לב לתופעות ולסימפטומים שהוזכרו לעיל. מובן שתפקיד הגננת, למשל, מתמקד בעיקר בהכוון הבעיה למסילות אחרות — לשירות הפסיכולוגי ולשירותי הרווחה המקומיים. כדי להגיע לסיוע זה, יש לדיווח חשיבות רבה, בהיות הקורבן חסר אונים ולעיתים תלוי בעזרתם של הגורמים המפגעים. האחריות המקצועית של אנשי המקצוע, העובדים עם ילדים במקרה הנידון, היא רבה. הם אלו שיכולים לגרום לסיוע, לשינוי, לניפוח המציאות הנוראית של הקורבן. הכוון לרשויות המתאמות, במקרה זה פנייה מיידית לעובד/ת סוציאלי/ת למתן סעד מידי היא חשובה ביותר.

בקונטקסט הישראלי החוק מאפשר לעובד/ת סוציאלי/ת — לפקיד/ת סעד להביא את המקרה, אפילו בו ביום, בפני שופט, ולאפשר טיפול נאות של הרשויות. פקיד/ת סעד בודק/ת בדרך כלל אם התלונה מבוססת והאם יש מקום לטפל במשפחה. יש להדגיש שאין צורך בוודאות מוחלטת, שאכן המעשים קורים. מספיק חשד סביר של הגננת או המטפלים בילד שנעשים מעשים חריגים. חובת הדיווח מוטלת גם על בני משפחה אחרים החושדים,

הקשורים לילדותו ולדבוק במטלות בני גילו, הוא עסוק במאמצים להסתיר את סודו, להחביא את רגשותיו ולהקנות את תחושותיו הקשות. עליו להציג דמות חלופית שאינה הוא. וייתכן שעצם ההתכחשות לעצמו מולידה אדם שכדי להישד — הגנותיו מאלצות אותו להקדיש אנרגיה יקרה רק כדי להימלט מעצמו ולהתכחש לגופו, לקשיים, לבעיות ולכאב. פרויד ובתו אנה פרויד (Freud, A., 1948; Freud, S., 1931, 1962) מציינים כי מנגנון ההכחשה באדם הוא אחד המנגנונים החשובים להישרדות. אלא שמנגנונים המסייעים לאדם לשרוד כעתות משבר קשות, עלולים להפריע לו להתחבר אל עצמו ולממש את עצמו.

חמור מזה, במקרה שהסוד מתגלה למשפחה, נמצא לעתים קרובות שזו דורשת מהילד לשמור את הסוד, חומרת הפגיעה הנפשית קיימת גם במקרה של העדר מערכת תומכת. לעתים אין מאמינים לילד במשפחה וכך מעמידים את חוסר האמון הבסיסי שלו בסביבתו ואת תחושת היותו חסר הגנה בעולם.

הפרעות של ילדים שחוו ניצול מיני

לפי גונדרסון וסבו (Gunderson & Sabo, 1993), הפרעות מאוחרות, הקשורות לטראומה של ניצול מיני, עלולות להיגרם כתוצאה מהתפרצות של זיכרונות בלתי נסבלים ומלאי כאב. ייתכן שאדם יפתח מנגנוני הגנה על מנת למחות זיכרונות אלו. יש שבמטרה לדכא את השפעת הטראומה, הקורבן מפנים את הכעסים ותחושות הלחץ. רגשות קשים אלו נוטים לצאת בשלב כולשהו, וביטויים עלול להיות קיצוני. יוצא אפוא, שהילד המנוצל מינית ניווק באופן עכשווי, וקרוב לדאי שהנזק הנגרם לו הוא גם לעתיד.

דוגמה להתכחשות זו הציגה ליון (Leon, 1994). היא ציינה שלנערות עם הפרעות אכילה קשות כמו אנורקסיה, יש מודעות מועטה לרגשותיהן ולאחות גופן. מודעות פנימית לקויה זו נגרמת לדעתה, על מנת להגן על הנערה מטראומות גופניות שעברו בילדותן. גם לוינסון טען כי את תופעת האנורקסיה ניתן להסביר באמצעות הקשר בין טראומות ילדות של נשים והתנהגות של הרס עצמי כמו: הרעבה עצמית, גילויי אלימות (המופנים פנימה), מזוכיזם מיני ועוד (Levinson, 1997). במקרה של התכחשות והדחקה הפגיעה המינית, לקורבן אין כביכול 'ידיעה' כיחס להתעללות שחוותה. באופן זה נמנעות ממנו גם התחושות האמיתיות בהקשר לפגיעתו. רגשות כמו זעם, אולת יד וכעס אינם נחוו באופן ישיר, והן מודחקות ומנותקות מהקורבן, אך עלולות להופיע בצורה של דחפים אגרסיביים.

כהן (1991) אספה עדויות על מבוגרים שהיו חשופים למעשי אלימות על רקע מיני בתוך המשפחה בילדותם. הקורבנות ציינו כי זיכרון תקופת הילדות צף ועלה אצלם בשלב מסוים בחייהם והשפיע עליהם קשות. זיכרון זה היה מודחק בקרבם שנים רבות. להלן עדות שהביאה:

רק לפני עשר שנים התחילו להופיע זיכרונות הקשורים באבא, ומעוגנים באותה תקופת ילדות. הייתי אז בחופשה בנואיבה, ספוגה הרבה שמש וים ורוח, שהשרו עלי אווירה רגועה מאוד, כמותה לא הכרתי בעבר. הייתה זו אולי הפעם הראשונה בחיי שהגעתי לשלוות נפש בכלל. על רקע הרגע הזה התחילו לצוץ במוחי דברים

אך ההחמרה בחוק היא בעיקר לגבי אי דיווח של אנשי מקצוע. כך שגם במקרה של התלכטות ובמקרה של חשש לפגיעה בפרטיות של האחר, יש להבין שתפקיד המדווח אינו לוודא שהיה מעשה של ניצול מיני, אלא חלה עליו חובת דיווח. וידוא פרטים ובירור המקרה יעשו הגורמים האחראים לכך — פקיד/ת סעד או המשטרה.

יש לזכור גם, שהמשפחה היא גורם חשוב ביותר להתפתחות הילד ומן הראוי לנהוג במשנה זהירות באופן הדיווח ובעירוב גורמים שאינם מוסמכים. עוד חשוב לשים לב שהקורבן מצוי בקרבת הגורם התוקף, ולעתים נדרשת עזרה מיידית כדי להרחיק קורם כול את הקורבן מזירת האירועים, ובכך למנוע המשך תופעה של ניצול הקורבן.

הצורך בטיפול כולל במשפחה

ילדים שנשללת מהם סביבתם המשפחתית והשלווה בבית הגידול הטבעי שלהם, אינם יכולים לקבל סיוע כזה ברוב המקרים. מדינת ישראל אינה ערוכה דייה לקלוט ילדים פגועים, וזאת למרות המידע הגדל והולך בעולם על ילדים אלו, ודווקא על ילדים שהם קורבנות למשפחה הקרובה. במקרים של גילוי עריות, גם אם הפוגע נשלח למאסר, הוא עלול להגיע לביתו בחופשות, בתום המאסר ועוד. ואזי הסכנה עלולה לחזור על עצמה. פתיחת החבילה של גילוי עריות וגילוי ה'סוד' הנורא היא טראומה משפחתית לכל חברה. במקרה שאחד ההורים הוא המפגע הרי הפגיעה בקטין ובכני המשפחה מתעצמת לא רק בשל הפגיעה עצמה, אלא בשל חסימת עורקי פרנסה או מאסר של אחת הדמויות האחראיות על הילד כלכלית ופיזית. על המשפחה להתארגן מחדש כדי להמשיך את תפקודה ויש לחשוב איך מקטינים את הנוק לקורבן ככל שניתן. משום כך יש חשיבות רבה לשיתוף פעולה עם ההורה הלא-פוגע.

חשוב למשל שגננת החושה בפגיעה מינית אצל חניכה, תשתף בחשדותיה אנשי מקצוע כדי שהללו יוכלו לגייס את ההורה הלא-מתעלל לטיפול בילד. גם ההורה צריך לקבל הדרכה מקיפה איך לנהוג במקרה כזה. יש לקחת בחשבון תמיכה בו, על מנת לסייע לילד ולהגן עליו. יש לקוות כמו כן, שהרשויות ינקטו באמצעים הנדרשים להגיש סיוע רפואי וטיפול, לא רק לקורבנות אלא למפגעים עצמם. למעשה, המשפחה כולה זקוקה לטיפול אינטנסיבי והדבר מצריך הדרכה, תמיכה וכיוון.

ממכלול העובדות, שהועלו במאמר זה, ומהצגתה של תופעה קשה זו מתבקשת המסקנה הבאה — על העובדים עם ילדים לסגל לעצמם עמדה מאוד ברורה בקשר לנחיצות הרבה להוקיע מעשים חולניים אלו ולהילחם בהם. ראשית, שומה על סוכני הסוציאליזציה, בימים אלו, שבהם קיימת חשיפה תקשורתית רבה יותר לנושא, לפעול ביתר שאת ולמקד את תשומת הלב של הציבור להכיר, שהתופעה אכן קיימת בהיקף לא מבוטל. שנית, לעשות מאמץ לעורר רגישות רבה הנוחצת לצורך אבחון מקרים חולניים אלו. ושלישית, במקרה של אבחון פגיעה כזו יש לאפשר לקורבן טיפול מהיר על מנת לסייע בגדילה וצמיחה נאותים של הילד.

על תופעת הפגיעה המינית בילדים בגיל הרך בתוך המשפחה

מקורות

- המועצה הלאומית לשלום הילד (1991). גילוי עריות — ההיכט החברתי. דומר, א. (1994). הזכרת מאוחרת בהתעללות; זכרונות מלאכותיים או האתגר הבא בפסיכותרפיה? שיחות, ט' עמ' 46-50.
- חוק העונשין, (תשל"ז-1977). סימן ה': עבירות מין.
- כהן, י. (1992). התעללות ושמירה בסוד אצל ילדים בעלי הפרעות אישיות גבולות. שיחות, ז', 1, עמ' 20-25.
- פרייור, ס. (1987). בית אבי, עם עובר בשיתוף עם נעמת.
- American Human Association (1981). National Study on Child Neglect and Abuse Reporting. Denver, American Human Association.
- Banning, A. (1989). Mother son incest: confronting a prejudice. *Child Abuse Negl*, 13:563-570.
- Beitchman, J.H., Zucker, K.J., Hood, J.E., & al. (1991). A review of the shortterm effects of child sexual abuse. *Child Abuse Negl*, 15:537-556.
- Brown, G.R., & Anderson, B.A. (1991). Psychiatric morbidity in inpatients with childhood histories of sexual and physical abuse. *American Journal of Psychiatry*, 148, 55-61.
- Cahill, L. et al. (1994). Beta-Adrenergic Activation and Memory for Emotional Events, *Nature*, 371, 702-704.
- Dutton, D.G., & Hart, S.D. (1992a). Risk markets for family violence in a federally incarcerated population. *International Journal of Law and Psychiatry*, 15, 101-112.
- Dutton, D.G., & Hart, S.D. (1992b). Evidence for long-term, specific effects of childhood abuse and neglect on criminal behavior in men. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 36, 129-137.
- Ellen, G. (1986). Child abuse: Prelude to delinquency. Finglinger of a Research Conference Conducted by the National Committee for the Prevention of Child Abuse, April 7-10, 1984.
- Erikson, E.H. (1950). *Childhood and society*. New York: W.W. Norton & Co.
- Erikson, E.H. (1958). *Young man Luther*. New York: W.W. Norton & Co.
- Finkelhor, D. (1994). Epidemiological factors in the clinical identification of child sexual abuse. *Child Abuse Negl*, 17:87-80.
- Freud, A. (1931). *Introduction to psychoanalysis for teachers*. London: George Allen & Unwin, Ltd.
- Freud, A. (1948). *The ego and the mechanisms of defense* (C. Baines, trans). New York: International Universities Press.
- Freud, S. (1962). *Further remarks on the neuro-psychoses of defense*. Standard edition, Vol. 3, London: Hogarth (Originally published 1896).
- Goodwin, J. (1987). The etiology of combat-related post-traumatic stress disorder, In T. Williams (ed), *Post Traumatic Stress Disorders: a handbook for clinicians*. Cincinnati, Ohio: American Veterans: pp. 1-18.
- Gunderson, J.G. & Sabo, A. (1993). The phenomenological and conceptual interface between Borderline Personality Disorder and PTSD, *American Journal of Psychiatry*, 150, 19-27.
- Hepburn, J.M. (1997). *The Mind-Body Split and Body Memory*, Free Association, Vol. 6. Part 4.
- Kendall-Tackett, K.A., Meyer Williams, L., & Finkelhor, D. (1993). Impact of sexual abuse on children: a review and synthesis of recent empirical studies. *Psychol. Bull.* 113:164-180.
- Kinston, W., & Cohen, J. (1986). Primal repressing: Clinical and theoretical aspects. *American Journal of Psycho-Analysis*, 67, 337-355.

- Leuner, H., Horn, G., Klessman, E. (1983). *Guided Affective Imagery (GAI) With Children and Adolescents* (trans). New York; Plenum Press.
- Livingston, R.M.D.I., Amer, A. (1987). Sexually and Physically Abused Children. *Child Adol. Psychiat.* 27, 3, 413-415.
- Oliver, J.E. (1993). Intergenerational transmission of Child Abuse: Rates, Research, & Clinical implications. *American Journal of Psychiatry*, 150, 1315-1324.
- Russel, D.E.H. (1986). *The secret Trauma: Incest in the Lives of Girls and Women*. New York, Basic Books.
- Shoam, S., & Rahav, G. (1968). The Measurement of Movements on the Conformity Deviance Continuum as an Auxiliary Tool for Action Research, State of Israel, Ministry of Education and Culture.
- Terr, L.C. (1991). Childhood trauma: an outline and overview. *American Journal of Psychiatry*, 148: 10-20.